

NAČELNIKOV HIŠNI ARHIV V PODKORENU

(UTRINKI IZ PRETEKLOSTI
GORNJESAVSKE DOLINE)

BORIS GOLEC

Ko sem se pozimi 1984 mudil v Podkorenu, prijazni gornjesavski vasi na področju križanja cest čez prelaz Korensko sedlo na Koroško in čez savsko razvodje v Furlanijo, sem v hiši št. 64, po domače pri Načelniku, skoraj po naključju našel vse prej kot skromen, nekaj deset dokumentov obsegajoč hišni arhiv. Že na prvi pogled je obljubljal marsikaj zanimivega in izkazalo se je, da je poleg množine listin, spisov in računov iz 19. stoletja ohranjenih tudi sedem starejših listin iz 17. in 18. stoletja, od katerih jih je šest datiranih med letoma 1640 in 1738, ena fragmentarno ohranjena pa je brez označbe datuma in kraja nastanka. Navedeno gradivo je v kserokopirani obliki postalo poseben fond Arhiva Slovenije med družinskimi fondi, originali pa so ostali v lasti Alojza Kramarja, Načelnika, čigar prednikom so listine tudi pripadale.

Ker izvora najdenih dokumentov zaradi časovne oddaljenosti ni bilo moč precej določiti, se je zdelo verjetno, da so jih posedovali nekdanji gospodarji današnje Načelnikove hiše. Kramar je najstarejša ohranjena pisanja, shranjena skupaj z listinami njegovih znanih sorodnikov v ovalni leseni škatli, povezoval s preteklostjo same hiše, ki je ena devetih v osnovi gotških in poznogotskih stavb v vasi. Hiša je šesta v vrsti gruntarskih hiš, ki so nanižane na levi strani tik ob stari korenski cesti, gledano od vaškega središča na gorici navzgor. Že dolgo pa Načelnikovo ne zasluži atributa *gruntarske* hiše, saj pri hiši ni več nikakršne zemlje. Na nekdanje domovanje trdnih kmetov spominja le še nekoliko ambiciozna kmečka arhitektura z gotskimi oboki v severnem kletnem delu, rozeto in v tram vrezljanim napisom 17-INRI-49 v spodnjem bivalnem prostoru, ki je tudi po izročilu mlajšega nastanka, ter z nadstropjem z lesenim zunanjim hodnikom. Nekdanje Pleševo, kot se Načelnikove hiše spominjajo le še najstarejši Korenci, so stari gospodarji razprodali že konec 19. stoletja, hišo z vrtom in gospodarskimi poslopji pa je leta 1904 kupil od Alojza Grilca ujec sedanjega lastnika Janez Petraš (vl. št. 313, h. št. 33). Ta je bil načelnik podkorenskega gasilskega društva od njegove ustanovitve leta 1908 in po njem je hiša z izgubljeno kontinuiteto gospodarjev Plešev dobila novo ime *pri Načelniku*.

Preden se lotimo predmeta obravnave – li-

stin iz Načelnikovega hišnega arhiva, povejmo nekaj besed o vasi Podkoren. Naselje je bližnji zahodni sosed Kranjske gore in je nastalo v najbolj neposrednem vplivnem območju stare poti na Korenski prelaz. Ime je dobilo po gori Kóren, v katere vznožju se je razvilo, prebivalci pa so Korénci. Gre za razmeroma starejše naselje v vrsti naselij Gornjesavske doline ali Doline, tukajšnje poselitev pa povezujejo s srednjeveško kolonizacijo s koroške strani. Poleg arhivskih virov osvetljuje naselitev Doline tudi njena narečna podoba, saj govore najzahodnejši Ratečani koroško – ziljski govor, od Podkorena pa se začenja območje druge govorne skupine, kompromisa med koroščino in gorenjščino. Podkorenski kmečki domovi so drug ob drugem nanizani tesno ob korenski poti, ki se vije nad grapo hudourniškega Krotnjeka, predstavljajo pa starejše jedro vasi na izoblikovanem skupnem vaškem prostoru – gorici, kjer se stekata stari poti iz Kanalske doline in s Koroškega. Z razvojem kajzarstva se je pozneje »Pod bregom«, prav nasproti kmečkega jedra vasi razvilo strnjeno območje kajž. Domovi vaške revščine, ki v dolinskih vaseh povečini združujejo pod eno streho hišo in manjši hlev z enim samim prostorom za živino, so v večji meri raztreseni še ob glavni vaški poti v severnem delu vasi. Prav tod, med socialno šibkejšim slojem Podkorena, so živeli in z listinami varovali svoje skromno imetje ljudje, ki nastopajo v dokumentih Načelnikovega arhiva.

Kot se je pokazalo po skrbni obdelavi gradiva, je prav vse dokumente prenesel v kupljeno Pleševo – Načelnikovo hišo šele Janez Petraš (1867–1945). Nekaj dni po nakupu kmečkega doma je prodal svojo kajžo nedaleč stran pod korensko cesto, v kateri se je rodil in kjer so stoletja domovali njegovi predniki. Kajži se je reklo *pri Kavcu* in je stala kakšnih petdeset metrov severno od Načelnikovega doma. Zadnji starih gospodarjev, Janez Petraš, jo je leta 1904 prodal svojemu svaku Jožefu Kramarju, očetu sedanjega Načelnika Alojza Kramarja. Nato sta v obdobju med obema vojnama sledila Jožefu Kramarju še dva lastnika, od katerih je drugi nadomestil kajžo s še stoječo Gregorjevo žago. Ko so podirali leseni Kavčev dom, je bil njegov hišni arhiv že več desetletij spravljen pri Načelniku. Le v špranji med lesenim tramovjem so našli cesarski bankovec,

ki ga je tja založil kateri od starih gospodarjev Petrašev, manj verjetno pa še zadnji s priimkom Kavc. Njegov potomec Janez Petraš je bil izobražen in vešč nemščine, zato je rodbinske listine verjetno tudi razbral in jih skrbno hranil še po preselitvi v novi dom.

Listine si po kronološkem zaporedju sledijo takole:

- 1) Prodajno pismo Matevža Schneiderja za Blažeta Webra, datirano: Bela peč, 21. 05. 1640;
- 2) Odpovedno pismo Magdalene, žene Janža Vulca in hčerke Tomaža Webra, datirano: 11. 06. 1657;
- 3) Odpovedno pismo Marine, žene Luke Aichleiterja in hčerke Tomaža Webra, datirano: Bela peč, 08. 05. 1665;
- 4) Odpovedno pismo Jakoba Geraucha in njegove žene Marije, hčerke Matevža Webra, datirano: Landškron, 24. 11. 1700;
- 5) Odpovedno pismo Janeza Kastelica in njegove žene Uršule, datirano: Št. Štefan v Ziljski dolini, 14. 06. 1719;
- 6) Zapoved belopeškega oskrbnika podkorenskim podložnikom na prošnjo Valentina Kavca, datirano: Podkoren, 19. 12. 1738;
- 7) Vzorec za pisanje dediščine z naslovom: Schreiben angefallner Erbschaft, fragment, s. d., s. l.

Prvih šest pisanj je namenjenih gospodarjem iz Kavčeve rodovine: Blažetu (ok. 1570-1640/41) Tomažu (ok. 1599-1645), Matevžu (ok. 1640-1702), Juriju (1665-1736) in Valentinu (1713-1779). Pisali so jih gosposčinski oskrbniki in pisarji okoliških kranjskih in koroških zemljiških gosposk, ki so jim bili podložni naročniki listin. V zadnjem primeru pa gre zgolj za fragment vzorca pisanja dediščine, ki je po vsej verjetnosti služil pri sestavljanju zapisnika dediščine ob smrti ene Kavčevih gospodinj. Gosposčinski uradnik je bržkone predlogo pozabil v Kavčevi kajži in tako se je ohranil ta fragment.

Podrobneje in v slovenskem prevodu bodo listine predstavljene v naslednjem poglavju med pripovedjo o preteklosti Kavčeve rodbine in hiše. Na tem mestu naj pojasnim še nekatera poimenovanja, ki bi utegnila bralca motiti ali zvesti. Hišni arhiv, ki je sicer mnogo obsežnejši od njegovega predstavljenega starejšega dela, imenujem Načelnikov hišni arhiv, pač po kraju najdbe. Za objavo le sedmih njegovih dokumentov sem se odločil na podlagi dejstva, da tvorijo povezano časovno in rodbinsko celoto, nato pa zija med zadnjim iz leta 1738 in mlajšimi manj pomembnimi spisi skoraj stoletna praznina. Člane rodbine imetnikov obravnavanih listin imenujem z njihovim hišnim in rodbinskim imenom, kot mu lahko sledimo zadnjih osemdeset let njegovega obstoja – z imenom Kavc, Kavčeva rodbina. V posebnem poglavju bomo videli, da se je ime skozi 17. stoletje korenito zredu-

ciralo iz prvotne oblike Hkalic ali Tkalic, s čimer pa nisem hotel bralce motiti v osrednjem delu sestavka, temveč sem razlago imena prihranil za konec. Prav tako naj ne moti listinsko izpričana označba Weber, ki je v prevodih ne slovenim, potrjuje pa ugotovitev, da se je hišno in rodbinsko ime razvilo iz poimenovanja vaškega tkalca. Listine se mi zdijo toliko pomembnejše, ker niso pripadale gospodarjem kakšne trdne kmečke hiše, ampak izvirajo iz kajžarske hiše podkorenskih tkalcev, iz zaselka vaških nižjih socialnih plasti.

KAVČEVA RODBINA IN NJENE LISTINE

Kavčevemu rodu po arhivih zemljiških gospostev in kranjskogorske župnije ni moč slediti prav daleč v preteklost, niti malo dlje kot ga omenja najstarejši ohranjeni dokument iz njihovega hišnega arhiva. Kdaj se prvi iz te rodovine pojavi v Podkorenu, ni znano, vsekakor pa je hišno in rodbinsko ime nastalo po tkalstvu, ki je bilo v teh krajih, morda pa že prej kje drugje, osnovna hišna dejavnost. Kavci so bili vseskozi podložniki zemljiškega gospostva Bela peč s sedežem v graščini tik ob kranjsko-koroški meji, vendar že onstran savskega razvodja, ki danes določa državno mejo med Slovenijo in Furlanijo-Julijsko Krajino. Belopeška gosposčina je bila obenem teritorialna zemljiška gosposka za Dolino in je izvrševala tudi deželosodno oblast. Kljub njenemu pomenu v preteklosti pa danes zaman iščemo kakršnekoli urbarje, sodne spise in podložniške listine, ki bi pomagali osvetliti življenje Kavčevega rodu. V Arhivu Slovenije sta sicer ohranjena dva fascikla spisov iz časa od 17. do 19. stoletja, vendar za raziskovanje podložniških zadev noben dokument ne pride v poštev. Nekaj več, predvsem genealoške podatke, najdemo v kranjskogorskih cerkvenih matricah, ki so z eno samo dveletno vrzeljo v celoti ohranjene. Krstne matične knjige segajo v leto 1642, poročne v 1638 in mrliške v leto 1641, torej v desetletje po osamosvojitvi župnije Kranjska gora, do katere je prišlo leta 1630.

Najstarejši podatek o rodbini hrani, kot smo omenili, Načelnikov hišni arhiv. Gre za prodajno pismo Matevža Schneiderja, namenjeno Blažetu Webu (Kavcu) in datirano v Beli peči 21. maja 1640. Njegova vsebina se glasi:

Jaz, Matevž Schneider, stanujoč v Podkorenu in podložen gospostvu Bela peč, izpovedujem za vselej zase in za svoje dediče, da sem v dogovoru z gosposko prostovoljno prodal in izročil, kar potrjujem vedé tudi s tem pismom, svojo podedovano posest, t.j. košček zelnika poleg svoje hiše skupaj z dolžnostjo desetinskega pfeniga, svojemu častitemu in dragemu sosedu Blažetu Webu in vsem njegovim dedičem za pet guldnov in trideset krajcarjev dobre kranjske deželne veljave, ki sem jih do-

bil v svoje popolno zadovoljstvo odštete in poplačane v gotovini.

Nato se zase in v imenu vseh svojih dedičev na vseh mestih odpovedujem zadevajočemu zelniku in njegovim pravicam in hočem, naj bo za vselej predan in prodan. V moči tega pisma in s pridržkom splošne deželne obveze za škodo na Kranjskem itd. sem zgoraj imenovani prodajalec zvesto in brez bojazni pokorno naprosil plemenitega in častitega oskrbnika zadevajočega gospodstva, Martina Seenusa, naj Blažetu Webro pred pričami, poštenimi možmi, Boštjanom Hribarjem in Jurijem Sednikom iz Podkorena, izda, potrdi in s svojim podpisom in z železnim pečatom opremi proti plačilu desetinskega pšeniga tole kupno pismo. Njemu in njegovim dedičem kot tudi oskrbninskemu uradu in gosposki ni bila prizadejana nikakršna škoda pri činžu in pravicah, prodano pa je bilo kot je od starine sem navada. Dne enaindvajsetega maja od rojstva Kristusa našega Gospoda leta šestnajsto štiridesetega.

pečat

*Martin Seenus
oskrbnik*

Listina, ki jo je izdal belopeški gosposčinski oskrbnik, je od vseh največja, saj meri 32,5 × 21,5 cm, ni pa najboljše njeno besedilo. Pisana na papirju kot tudi vse ostale mlajše listine, je najbolj okusila zob časa. Prepognjena po dolžini in širini meri sicer le 15 × 6 cm, od tega formata pa je bil odtrgan košček papirja, tako da krasijo dokument danes štiri luknje, vsaka s približno 12 cm² manjkajočega besedila. Odtргana mesta je bilo povečini moč rekonstruirati, neznano pa ostane ime ene od treh prič.

K imenoma Schneider in Weber povejmo, da ju zaman iščemo v kranjskogorskih župnijskih maticah. Weber se seveda skriva za slovenskim Kavčevim imenom, kdo pa je Martin Schneider iz Podkorena, ni moč ugotoviti. Nemški poklicni poimenovanji navajata na misel, da je belopeški oskrbnik imel pred seboj dva obrtnika, krojača in tkalca, in tako njuno hišno oziroma rodbinsko ime tukaj pomeni predvsem poklic, ki še ni jasno ločen od priimka. Priči Boštjan Hribar in Jurij Sednik pa sta domačina, katerih rodbinski imeni sta prisotni v Podkorenu vso obravnavano dobo. O eni Hribarjevih družin vemo, da je bila podložna kranjskogorskemu župniku. Plačevala je majhno denarno dajatev, zato gre najverjetneje za kajžarja ali vaškega obrtnika.

Blažeta Webra, prvega znanega predstavnika Kavčevega rodu, nato zaman iščemo v mrliški matici, ki so jo začeli pisati leto dni po nastanku prodajnega pisma, točneje 1. oktobra 1641. Skoraj zagotovo je umrl v tem kratkem obdobju in zapustil ženo Maro ter tedaj

že odraslega sina Tomaža, drugega znanega Kavca. V mrliški matici namreč najdemo zapis, da je 22. septembra 1642 preminila Marta, vdova iz Podkorena in mati Tomaža Kavca (Thoma^e Hkalizs mater, vidua). Glede na podatek, da se je Tomaž rodil okoli leta 1599, moramo rojstni letnici zakoncev Blažeta in Marte Kavc pomakniti v čas okoli 1570. Ali se je Blaže rodil v Podkorenu in ali je njegov rod že prej bival tod, pa ostane še naprej skrivnost. Razen njegove družine ne poznajo kranjskogorske matične knjige v tem času nobenega drugega Kavca ali Webra.

Precej več kot o očetu vemo o Tomažu, drugem znanem podkorenškem tkalcu in gospodarju na Kavčevem. Rodil se je nekako leta 1599, umrl pa 13. aprila 1674, ko mu mrliška matica prisoja 75 let. Njegovi ženi, katere izvora ne poznamo, je bilo ime Marija in jo zaman iščemo po kranjskogorski mrliški matici. Zapis njene smrti je morda po naključju izostal ali pa je umrla pri kateri od hčera, omoženih izven domače župnije. Po imenu poznamo pet Tomaževih otrok; naslednjega nosilca rodovine sina Matevža, ter štiri odrasle hčere. Tako kot Matevž sta se hčeri Magdalena in Marija rodili pred letom 1642, mlajši Uršulo in Marjeto pa že najdemo v najstarejši krstni matici. Uršulo so nesli h krstu 18. septembra 1644 in sta ji botrovala župnikov brat Janez Šinkovic in Doroteja Žerjavka, priče pri krstu pa so bili Urban Smolej, Ana Šturmovka in Elizabeta Olševica. Pri tem krstu se prvič srečamo z značilnostjo kranjskogorske župnije, da v krstne matice poleg imen botrov vpisujejo tudi imena prič, vselej pa najmanj tri osebe, kar je bilo drugod redkost. Tudi Marjeta, krščena 12. julija 1648, je imela ob krstu iste ljudi, le da v nekoliko zamenjanih vlogah in da je Elizabeta Olševico zamenjal neki Jurij Smolej. Obenem je to tudi edini podatek o Marjeti, ki nam je na voljo. Ostali otroci so se poročili in razen edinega znanega sina Matevža zapustili očetovo hišo, ena hči pa tudi domačo župnijo. Prva je šla od doma Magdalena, ki se je 1. oktobra 1656 omožila z domačinom Janezom, sinom Janeza Volca iz Podkorena. Osem mesecev zatem je nastalo pri belopeškem gosposčinskem uradu naslednje odpovedno pismo, časovno drugi dokument našega hišnega arhiva:

Jaz, Magdalena, zakonska hči častitega Tomaža Webra, v Podkorenu stanujočega podložnika, zdaj pa zakonska žena Janža Volca, priznavam s tem odpovednim pismom, da me je moj častiti ljubi oče v celoti izplačal po materi in očetu z vsoto 32 guldnov v obliki petnajstih srebrnih kron od svoje zgoraj omenjene hiše, tako da je moj ljubi oče Tomaž Weber povsem odvezan meni pripadajočega deleža. In jaz Janž Volc priznavam s to odpovedjo, da sem kot doto svoje žene dobil ta denar v celoti v roke od njenega dragega očeta

in mojega tasta Tomaža Webra. Svojo zemljiško gospodsko obenem ponižno prosim, naj Tomažu Webro izda in izroči zakonito odpoved. Priče tega dejanja so: tukajšnji župan Urban Cuzner, Janž Bercé, Gašpar Cuzner, Jožef Wert mljaši, Jožef Ceri in Janž Pirc. Narejeno 11. junija 1657.

Listina velikosti 29,2 × 20,2 cm je najprej na robah, nato pa čez polovico zložena v pismo velikosti 14,8 × 8,2 cm, v skrajnem desnem kotu pa manjka približno 10 cm² velik odtrgan košček papirja. Na njeni hrbtni strani je zabeležena kratka vsebina: Odpovedno pismo neke Magdalene zakonske hčerke Tomaža Webra, zdaj pa zakonske žene Janža Volca za vsoto 32 guldnov.

Magdalenina odpoved je najstarejša priča Kavčevega gospodarskega položaja. Doto 32 guldnov je mogoče primerjati s petimi in pol, ki jih je Magdalenin ded Blaže sedemnajst let poprej odštel za ne posebno velik zelnik. O pričah, navedenih v odpovedi, pa še povejmo, da so bili po imenu sodeč vsi domačini, le rodbinskega imena Jožefa Cerija v teh krajih ni bilo zaslediti.

Sedem let za Magdaleno je šla 2. februarja 1663 v zakon njena mlajša sestra Uršula, ki ji je bilo tedaj komaj osemnajst let in pol. Za ženo jo je vzel ovdovel domačin Gašpar Lavtižar (tudi Vavtižar – priimek iz osebnega imena Boltežar), kako pa se je glede dediščine pogodil z nevestinimi starši, Načelnikov hišni arhiv ne pove ničesar.

Naslednje leto se je ženil tudi tretji nosilec Kavčevega rodu, Matevž. Njegova izbranka je bila Korenka Marjeta, hči Jurija Resmana iz obrtniške rodbine krojačev, vzela pa sta se 16. januarja 1664. Pri njuni poroki je prav zanimivo dejstvo, da nastopa kot poročna priča neveste ženska (!) Uršula Kristan. Da bi se ženska kjerkoli mogla uveljaviti kot poročna priča, doslej še nisem zasledil in očitno gre tako kot pri številu krstnih botrov in prič tudi v tem primeru za posebnost, če že ne kar za izjemo kranjskogorske župnije.

Načelnikov hišni arhiv nam nadalje razkriva, da je imel Tomaž Kavc še eno omoženo hčer z imenom Marija. Nenavadno pa se zdi, da se po tedanji navadi ni omožila v domači župnijski cerkvi, marveč je šla k poroki tam, kjer je bil doma njen ženin. Tokrat pa ne gre za izjemo ali redkost, saj se običaj pojavlja večkrat v Kavčevi rodovini.

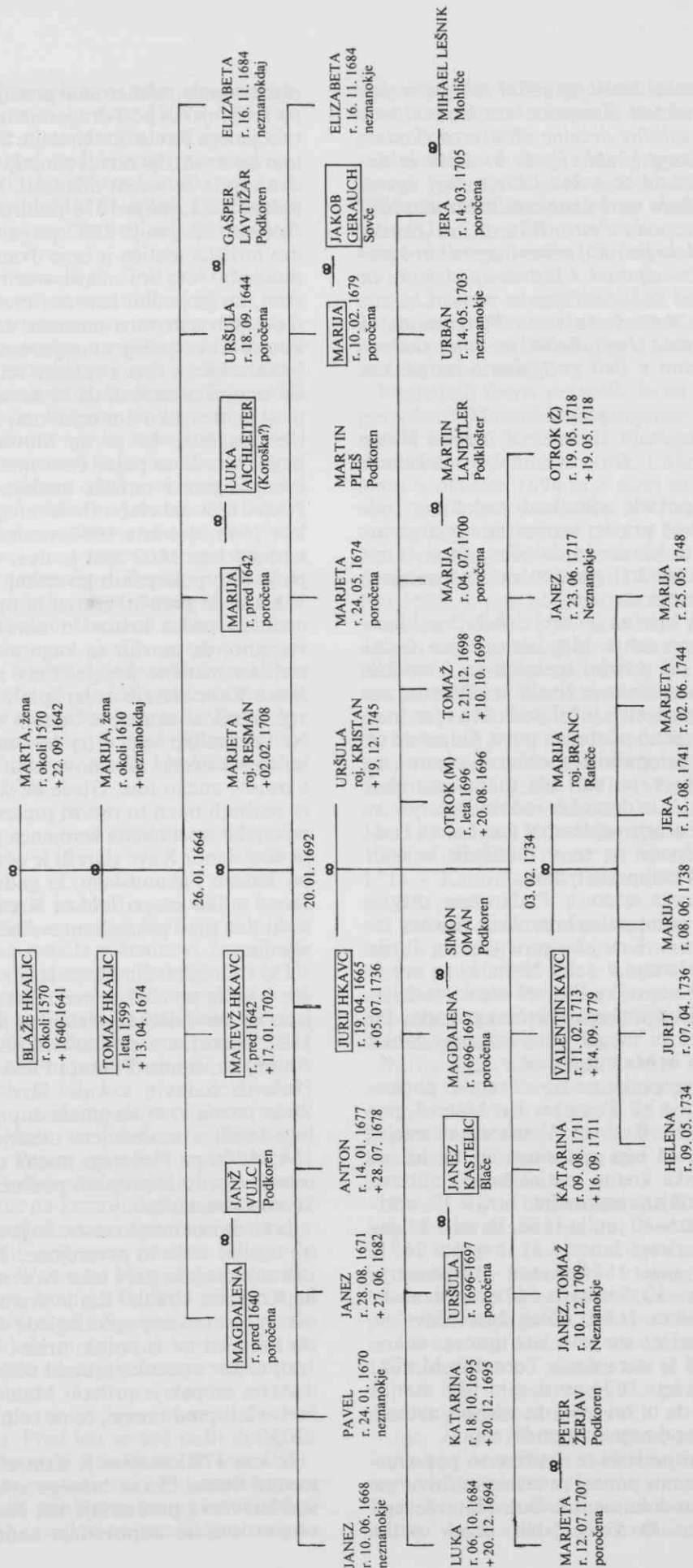
Tudi pri porokah je imela kranjskogorska župnija nekoliko drugačna pravila. Tako zasledimo v najstarejši poročni matici za obdobje od 1638 do 1721 precej primerov, ko so se prišle v ženinovo župnijo poročat neveste in ne obratno. V Kranjski gori so na primer stopila pred oltar dekleta iz razmeroma oddaljene Soče pri Bovcu, z Jesenic, iz Š. Martina nedaleč od Beljaka, iz drugih koroških krajev in še od kod. Iz sosednih in bolj oddaljenih

župnij so prišli tudi številni ženini, tako denimo iz Trente, z Bleda, iz »Windisch Feistritz«, ki pa ni štajerska Slovenska Bistrica, temveč kraj Bistrica v Ziljski dolini, pa še iz Blač in Sovč onstran Karavank. Poročne vasi Korencev in Dolincev so torej tekle ne le po savski dolini v druge gorenjske kraje, ampak prek Korenskega sedla na Koroško in čez sila težko prehodne planine v Trento in naprej v dolino Soče. Redkeje so bile poroke med Dolinci in koroškimi Kanalci, mladoporočenca iz Benečije pa nisem zasledil niti enega. Gotovo so bili v preteklosti tudi kranjsko-furlanski zakoni, na kar spominja po svoji obliki že sredi 17. stoletja izpričani priimek Kavalar.

Marija Kavc je šla po vsej verjetnosti na Koroško. Pred nastankom tretje listine iz obravnavanega arhiva se je neznankje omožila z nekim Luko Aichleiterjem. Njegovo nemško rodbinsko ime še ne pomeni, da po rodu ni bil Slovenec, saj prav s Koroškega poznamo že v tej dobi primere ponemčevanja slovenskih priimkov. Klasičen primer je nastanek ziljskega priimka Grafenauer, prednikov literarnega zgodovinarja dr. Ivana Grafenauerja in njegovega sina zgodovinarja dr. Boga Grafenauerja. Prav lahko bi bili predniki Luke Aichleiterja slovenski Hrastniki, Hrastarji ali kako drugače imenovani. Listina, ki je edina priča obstoja Marije Kavc, poročene Aichleiter, je nastala 8. maja 1665 pri belopeškem gosposčinskem uradu in je precej obsejnejša kot osem let starejša odpovedno pismo Marijine sestre Magdalene. V dolžino meri 32,2 cm, v širino 20,7 cm, zložena pa 16 × 7,8 cm. Po vsebini gre tudi v tem primeru za odpoved dediščini ali bolje rečeno za poravnavo pripadajočega dednega deleža. Besedilo se v prevodu glasi takole:

Jaz, Marina, zakonska žena častitega in skromnega Luke Aichleiterja mlajšega, priznavam in oznanjam zase in za vse svoje dediče, da sem imela do svojega ljubega zakonitega očeta Tomaža Webra zahteve glede svoje bodoče pričakovane dediščine po očetu in materi, iz katere ni bilo izzveto ne nepremično ne gotovinsko premoženje, da pa smo se danes spodaj navedenega dne za vselej in nepreklicno pogodili, da mi je izročil 37 guldnov v rajniših, s čimer je popolnoma zadovoljil moje zahteve, zadovoljni pa morajo biti v bodoče tudi moji dediči. S tem naj bodo moj omenjeni ljubi oče in vsi njegovi dediči glede zahtev po dediščini po mojem očetu in materi povsem odvezani. Obljubljam mu tudi, da ne bom po pravici ali brez nje, kot bi utegnila misliti človeška pretkanost, ničesar več ne zahtevala ne terjala, temveč se zase in za svoje dediče za večne čase v celoti vsemu odpovem. Na koncu se popolnoma odrekam tudi vse ženske pravice in prostosti ter pravice starševskega posveta, ker sem jih izkoristila s poroko s svojim ljubim možem. Le kar zadeva dedi-

KAVČEV ROD OK. 1570 – 1779

[URSULA] – osebe, ki so omenjene v listinah.

ščino v primeru smrti, jo želim sebi in svojim dedičem pridržati. Zvesto in brez bojazni ter s pridržkom splošne deželne obveze za škodo v vojvodini Kranjski itd., je, da bi trdno in nezlomljivo držala ta trdna listina, moj zgoraj imenovani ljubi mož v mojem imenu naprosil častitega gospoda Petra Wiserja, oskrbnika gospostva Bela peč, naj sestavi, potrdi in opremi pričujočo odpoved z lastnim podpisom in pečatom brez škode ali izgube zanj in njegov urad. Priči tega dejanja sta bila častita in skromna moža Jurij Pečar in Jurij Gašpar mlajši. Izdano v Beli peči, dne 8. maja leta 1665.

pečat

*Peter Wiser
oskrbnik*

V tej odpovedi edinokrat zasledimo tudi javno odpoved pravici staršev do urejanja zadev omožene hčerke in določbo, da si že izplačana hči pridrži pravico do dedovanja v primeru očetove smrti.

Marija ali Marina je torej dobila 5 guldnov več kot njena sestra Magdalena, njen dedni delež pa je bil povrh izplačan še v renskih guldnih. Kje natanko je živela in kateremu zemljiškemu gospostvu je bil podložen njen mož Luka, odpovedno pismo ne pove. Odpoved so pač pisali v belopeški gosposčinski pisarni, za njeno potrditev pa sta bili tokrat potrebni samo dve priči iz domačih rodbin Pečarjev in Gašparjev. Pečarje najdemo v tem času v Podkorenu, Gašparji pa so v matičnih knjigah označeni kot belopeški tržani.

Iz Kavčevega rodu v Podkorenu utegne izvirati tudi edini poleg korenških Kavcev izpričani Kavc v Kranjski gori. Gre za Jurija Kavca, poročenega z neko Nežo, ki se mu je od leta 1672 naprej rodilo več otrok, nadaljevalcev kranjskogorskega Kavčevega rodu. Po starosti sodeč bi mogel biti Jurij prav lahko Tomažev sin in Matevžev brat.

Naslednji gospodar na Kavčevem in podkorenski tkalec je bil Tomažev sin Matevž, poročen z Marjeto Resman. V zakonu sta imela osem otrok, od tega pet sinov in tri hčere. Kranjskogorska krstna matica beleži njihove krste v naslednjem zaporedju: Jurij – 19. aprila 1665, Janez – 10. junija 1668, Pavel – 24. januarja 1670, drugi Janez – 28. avgusta 1671, Marjeta – 24. maja 1674, Anton – 14. januarja 1677, Marija – 10. februarja 1679 in Elizabeta – 16. novembra 1684. Poleg Matevževe in Marjetine družine sta prva leta njunega zakona živela tudi še stara starša Tomaž in Marija. Ko je Tomaž leta 1674 umrl, v mrliški matici ni zapisano, da bi bil tedaj že vdovec, zatoorej ga je žena skoraj zagotovo preživela.

Rodoslovni podatki te družine so popolnejši kot generacijo poprej, v hišnem arhivu pa najdemo le en dokument iz časa Matevževega gospodarjenja. O življenjskih poteh petih

otrok vemo razmeroma precej, ne poznamo pa življenjskih poti drugorojenega Janeza, tretjerojenega Pavla in najmlajše Elizabete. Medtem ko so se trije otroci zanesljivo poročili, sta dva umrla že v rani mladosti. Najprej je smrt pokosila 28. julija 1678 poldrugo leto starega Antona, 27. junija 1682 pa je umrl Janez, ki mu mrliška matica prisoja dvanajst let. V resnici je bil leto dni mlajši, storil pa je žalostno smrt, ko ga je ubil kamen (interfactus uno lapide). Ob tem velja omeniti, da sta imela zakonca Kavc poleg omenjenega Janeza še tri leta starejšega sina z enakim imenom. V mrliški matici ni zapisa, da bi starejši Janez umrl pred soimenjakovim rojstvom. Bila so to pretresljiva leta, ko je na Slovenskem morila kuga. Morda se pojav črne smrti zrcali tudi v kranjskogorski mrliški matici, ko je v letih 1666-1669 zabeleženih le enajst smrti, štiri leta 1666, dve leta 1667, naslednje leto tri in slednjič leta 1669 spet le dve, vsa ostala leta pa je bilo pokopanih po nekaj deset mrličev. V krstni in poročni matici ni opaziti tako nenadnega padca krstov in porok, zato se zdi verjetno, da umrlih za kugo niso vpisovali v mrliško matično knjigo. Prav mogoče je, da Janez Kavc starejši tedaj sploh ni umrl, temveč odraščal skupaj z bratom soimenjakom. Ne tako redko se je v tej dobi namreč dogajalo, da sta hčerki ali sinova istih staršev nosila v osnovi enako ime. Glede na sila skopo izbiro osebnih imen to niti ni presenetljivo. Nista pa enako imenovana sorojenca godovala istega dne. Janez Kavc starejši je očitno dobil ime po Janezu Fakundskem, ki goduje 12. junija, Janez mlajši pa po Janezu Krstniku, saj se je rodil dan pred praznikom svetnikovega obglavljenja.

Od treh odrastlih Matevževih in Marjetinih otrok je šla prva od doma najstarejša hči Marjeta. Še ne sedemnajstletna se je 5. februarja 1691 omožila s podkorenskim domačinom Andrejem, sinom Tomaža Pleša iz ene od več Pleševih rodovin v vasi. Dva celozemljaka Pleša pozna kranjskogorski župnijski urbar iz leta 1662, v naslednjem urbarju za obdobje 1685-1746 pa Pleševega imena ni več, čeprav ostane število župnijskih podložnikov v Podkorenu konstantno.

Leto dni za mlajšo sestro se je oženil naslednji nosilec rodu in prvorojenec Jurij. Njegova izbranka je bila prav tako Korenka, hči Jakoba Kristana, Uršula. Kaj je premogel nevestin oče in kako so se pogodili glede dote, ne pove, sta ne hišni ne župnijski arhiv. Vemo pa, da Jurij ni kar s poroko prevzel očetovega gospodarstva, ampak je priletni Matevž gospodaril še dve leti pred smrtjo, če ne celo do smrti leta 1702.

Iz leta 1700 se nam je namreč ohranila po starosti četrta listina hišnega arhiva, s katero se Matevževa predzadnja hči Marija skupaj s svojim možem odpoveduje nadaljnih zahtev

do očeta. Vsebina tokrat ni tako obsežna, velik pa ostaja format, in sicer 28,8 × 19,5 cm. Ta dokument je pisal Marijin mož Jakob Gerauch iz Sovč nad Podklošтром pri svoji zemljiški gosposki v koroškem Landškronu in ni zaradi dediščine hodil v Belo peč. Odpoved je pisana po ustaljenem vzorcu in pravi naslednje:

Jaz, Jakob Gerauch iz Sovč, obsedni podložnik svobodnega gospostva Landškron, priznavam s tem pismom in v moči te odpovedi javno zase in v imenu svoje žene Marije, da sem imel in bi mogel imeti upravičene zahteve in terjatve do svojega tasta, belopeškega podložnika Matevža Webra, da pa mi je prej omenjeni tast danes spodaj navedenega dne v celoti in brez primanjkljaja izročil moji ženi dodeljenih 40 guldnov očetove in materine dediščine, zato v bodoče ne jaz ne moji dediči niti kdorkoli tukaj neimenovani ne more več ničesar zahtevati, jaz pa sem s to odpovedjo za vselej povsem zadovoljen. Zvesto in brez bojazni sem na začetku imenovani pokorno poprosil gospoda oskrbnika obeh svobodnih gospostev Landškron in Vrba, gospoda grofa Dietrichsteina, naj mi s podpisom in pečatom ter brez izgube in škode izda to listinsko odpoved pristojne zemljiške gosposke. Priči tega dejanja sta Jurij Weber in Andrej Pazlep. Narejeno na svobodnem gradu Landškron, dne 24. novembra 1700.

pečat

*J(a)cobus Nichtenfel(s)
oskrbnik*

Kdaj natanko se je Marija omožila v koroško gorsko vasico, ne vemo, ker se je tako kot mnoge Dolinke možila v ženinovi župniji na Koroškem. To se je zgodilo le kakšno leto ali dve pred nastankom odpovednega pisma, saj je bilo Mariji leta 1700 le 21 let, doslej pa smo videli, da Kavčeve hčere niso po poroki dosti odlašale s terjatvami po pripadajoči dediščini. Jakob Gerauch je bil, kot pravi dokument, kmečkega stanu, srečamo pa se tudi z izrazom *obsedni podložnik* (v listini »rückhessiger Underthan«). Pojem označuje v nekem pomenu stvarno odvisnost, pri kateri je v ospredju nastanjenost na kmetiji. Lahko pa pomeni prebivanje nasploh in ne označuje osebnega položaja. Imeni prič nam povesta, da gre v primeru Jurija Webra za Marijinega brata Jurija Kavca, ime Andreja Pazlepa ali Požlepa pa je koroško. V zvezi s Sovčami, gorsko vasico v Karavankah in sploh prvim koroškim naseljem gledano s kranjske strani, velja omeniti neko posebnost. Tam in v sosedni zakotni vasici Zagoriče so se do danes ohranili slovenski protestanti. Pred leti so tod našli dotlej še neznan protestantski katekizem iz leta 1580. V tem kraju so protestantski bukovniki marljivo prepisovali predvsem svetopisemska besedila iz redkih izvodov preostalih protestant-

skih knjig, iz bližnjega Podkloštra pa se je ohranila obširna rokopisna zbirka cerkvenih pesmi iz leta 1754.

Matevž Kavc, tretji znani gospodar iz Kavčevega rodu, je legel k počitku 17. januarja 1702. Ker mrliška matica ne navaja njegove starosti, niti približno ne moremo izračunati, kdaj bi se utegnil roditi. Obvelja torej ugotovitev, da ga v najstarejši krstni matici iz obdobja od 1642 naprej ne najdemo. Šest let za njim je 2. februarja 1706 umrla še žena Marjeta, stara po navedbi iz mrliške knjige 55 let, kar je vsaj za nekaj let premalo.

Naslednji, četrti po vrsti, je na Kavčevem gospodaril Matevžev prvorojenec Jurij, oženjen z Uršulo Kristan. Iz njunega zakona je znanih kar sedemnajst otrok. Luko so nesli h krstu 6. oktobra 1694 in je umrl že 20. decembra istega leta. 18. oktobra 1695 so krstili Katarino, ki je umrla prav tako že 20. novembra. Nato pa zija med krstnima maticama skoraj dveletna vrzel od 14. aprila 1696 do Novega leta 1698. V tem obdobju sta se rodili Kavčevima dve hčeri, ki ju spoznamo pozneje kot odrasli in poročeni. S prvo hčerko se je rodil tudi otrok moškega spola, ki je umrl 20. avgusta 1696. Tudi Tomažu, krščenemu 21. decembra 1698, ni bilo usojeno preživeti otroške dobe, saj je umrl že 10. oktobra naslednje leto. Nato je v naslednjem zaporedju sledilo še deset otrok: 4. julija 1700 – Marija Magdalena, 14. maja 1703 – Urban, 14. marca 1705 – Jera, 12. julija 1707 – Marjeta, 10. decembra 1709 – dvojčka Tomaž in Janez, 9. avgusta 1711 – Katarina, 11. februarja 1713 – Valentin, 23. junija 1717 – Janez in 19. maja 1718 v sili krščen otrok ženskega spola. Pa tudi od teh jih je nekaj umrlo že v rani mladosti. Brez imena navedeni deček je umrl 8. julija 1702, mesec dni stara Katarina 16. septembra 1711, osemletni Janez 10. julija 1717, že omenjena deklica pa takoj po rojstvu.

Jurija in Uršulo je odlikovala izredna rodnost, kakršno bi težko zasledili pri njunih sodobnikih kjerkoli v župniji. In čeprav je Uršula povila sedemnajst otrok, jih ni odrastlo več kot deset, pa še od teh za štiri ne vemo, kje so živeli in kje umrli.

Prva je šla od hiše najstarejša živeča hči Uršula, rojena neznanega dne med letoma 1696 in 1697. Kot že prej njena stara teta in teta se je možila s Korošcem v njegovi župniji. Možu je bilo ime Janez Kastelic, bil pa je podložnik župnije Št. Štefan v Ziljski dolini in je živel v vasi Blače v dolinskem dnu. Leta 1719, nedolgo po poroki, mu je šentšefanski župnik kot njegov zemljiški gospod napisal naslednje odpovedno pismo:

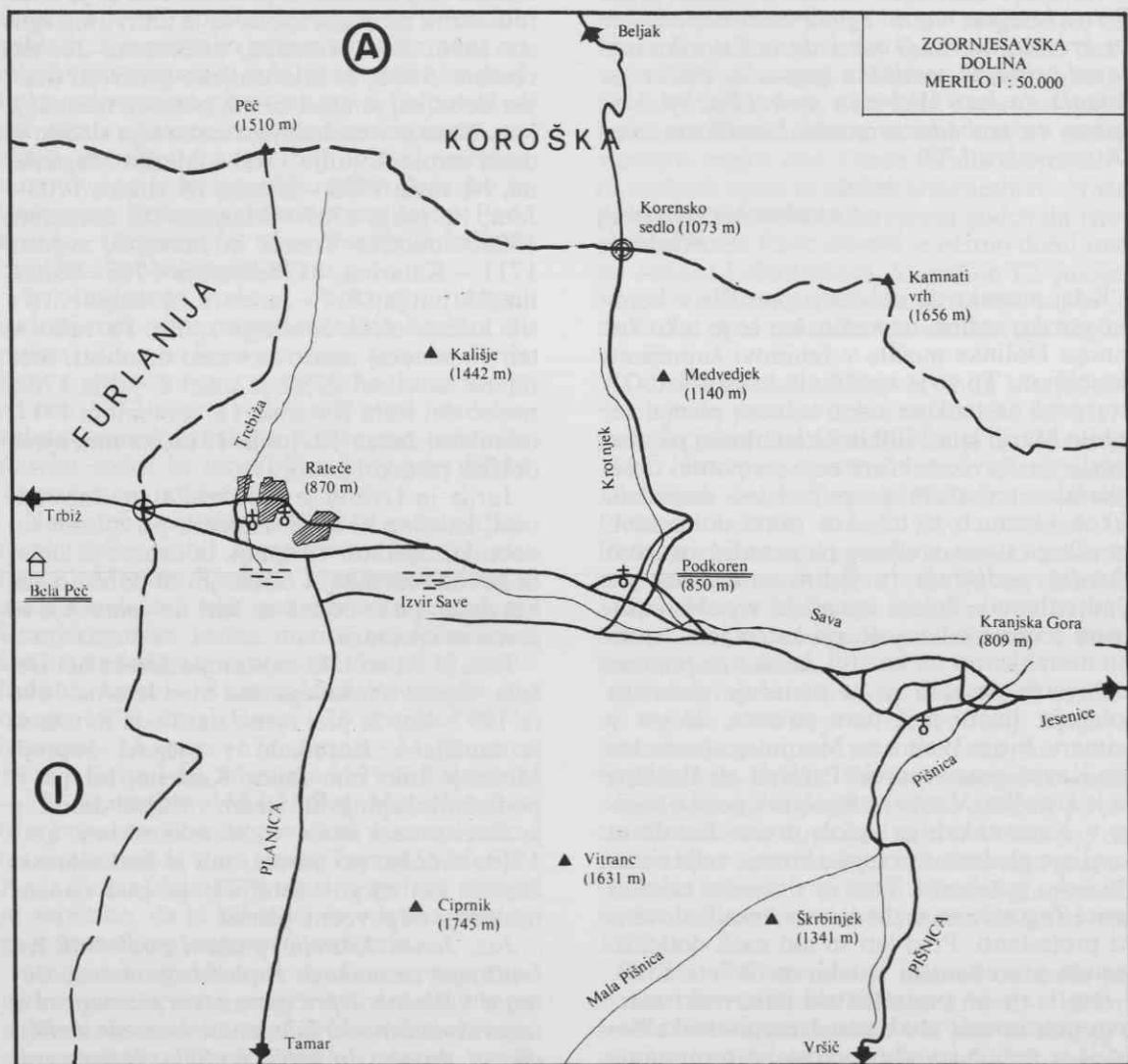
Jaz, Janez Kastelic, pošteni podložnik tukajšnjega cesarskega župnijskega dvora, stanujoč v Blačah, izpričujem s tem pismom zase in za svojo ženo Uršulo ter za vse svoje dediče, da sta mi tast in tašča izročila dvajset gul-

dnov, ki sta jih obljubila za doto moji ljubi ženi oziroma svoji rodni hčeri kot očetovo in materino dediščino, ter me s tem izplačala. Zategadelj se zdaj in v bodoče za vselej razen v primeru smrti odrekam in odpovedujem za devajoče očetove in materine dediščine ter nimam in nočem ničesar več terjati. S pridržkom splošne deželne obveze za škodo na Koroškem sem zvesto in brez bojazni zavoljo trdnosti te listine in njene večkratne potrditve za-prosil magistra Josepha Schliberja, tukajšnjega potrjenega cesarskega župnika, naj kot moj zemljiški gospod brez izgube ali škode izda z lastnim podpisom pričujočo odpoved. Priči tega dejanja sta poštena tukajšnja moža, mežnar Andrej Golič in hlapec Adam Turk. Izdano v Št. Štefanu v Ziljski dolini, dne 14. junija 1719.

M(a)g(ister) Josph Schliber
cesarski župnik

Format listine je drugi največji in meri 31,7 × 20,2 cm, zložen pa 16 × 6 cm, med besedilom je več jasnejših določb z manj nepotrebnega leporečja in podvajanja oguljenih fraz. Na koncu navedeni priči sta, kot pove sam dokument, dva Korošca. Rodbinsko ime drugega, Turk, najdemo tudi v Dolini, zato ni izključeno, da gre za Dolinca, ki se je kot hlapec uдинjal v Št. Štefanu.

Mlajše Kavčeve hčere so se druga za drugo omožile v naslednjih dvanajstih letih ter razen dveh sledile Uršinemu primeru – možitvi v sosedno koroško deželo. Izjema je bila Magdalena, rojena 1696 ali 1697, ki se je omožila 8. avgusta 1723 s sosedom Simonom Omanom, sinom pokojnega Mihe Omana. Po pet let mlajšo Jero je prišel 27. aprila 1728 Mihael Lešnik, sin pokojnega Jurija iz župnije Mohliče v Podjuni. Tudi Marija je 12. julija 1730 vzela za moža Korošca, vdovca Martina

Landtlerja iz župnije Podklošter v Ziljski dolini. Poslednja Marjeta se je 9. februarja 1731 omožila s Korencem Petrom, sinom pokojnega Blažeta Žerjava.

Številne možitve na Koroško, ki niso značilne le za Kavčevo rodovino, vsaj deloma pojasnjuje v svojih spominih kranjskogorski rojak, pisatelj Josip Lavtižar: »Kot bližnji sosedje smo imel Kranjci in Korošci vedno kakšne zveze med seboj. Ločile so nas le Karavanke, pa tudi tukaj so prišli naši in koroški pastirji večkrat skupaj. Glavna vez pa je bila državna cesta med Kranjsko in Beljakom, kamor je bilo slabih pet ur pešhoje. Zato so kupovali naši ljudje vse potreščine v Beljaku, ne v Kranju ali v Ljubljani...« Po poti čez Korenski prelaz so gonili prodajat svojo živino na velike letne sejme v Beljak in Podklošter. Očetje so tja pošiljali svoje sinove v uk raznih obrti. Pošiljali so jih tudi na koroške kmetije, da so se tamkaj naučili nemščine. Naprednejši očetje so dajali svoje hčere v deklško šolo h Gospe sveti. Koroška je pomenila Dolincem deželo blaginje, napredka.

Pri Kavčevih je bilo tako največ možitev hčera na Koroško. Vsak gospodar je imel onkraj sedla vsaj eno omoženo hčer, rodbina pa sčasoma celo vrsto tet in sorodnikov. Deloma lahko to razlagamo tudi z dokajšnjo zaprtostjo Gornjesavske doline proti ostalim gorenjskim krajem, z njeno redko naseljenostjo in nenazadnje z jezikovno sorodnostjo dolinskega in koroških govorov, ki je na nek način dajala občutek povezanosti in enotnosti dolincev s Korošci, katerih potomci naj bi bili tudi sami. Od trinajstih odraslih deklet iz Kavčevega rodu jih je v obravnavanih sto letih kar šest našlo moža na koroški strani, štiri so ostale v domači župniji, o treh pa ne vemo ničesar, domnevamo le, da so odrastle in bržčas je katera od njih prav tako živela v sosednji deželi.

Zadnji gospodar na Kavčevem s priimkom Kavc pa je bil Jurijev sin Valentin. Obenem gre tudi za zadnjega, ki ga še obravnava pričujoči sestavek in ga zasledimo v najmlajši listini iz leta 1738. V tem primeru gre za sploh prvo pričevanje o tkalski obrti, od katere je živela že vrsta generacij Kavcev. Brez te listine vse do nastanka terezijanskega katastra ne bi imeli nikakršnih neposrednih poročil o tkalnici, temveč zgolj posredna naziva za tkalca Kavc in Weber v matičnih knjigah in hišnem arhivu. Valentin Kavc je imel hude težave s sosedi, ki so mu ob sporu raznašali in razmetavali na prostem razstavljeno klobučevino. Kavc se je pritožil pri belopeškem graščinskem uradu, nakar je graščinski oskrbnik med enim svojih predbožičnih obhodov na kraju samem razsodil o sporu belopeških podložnikov in izdal naslednji ukaz:

Po priganjanju Valentina Kavca ukazuje-mo vsem v Podkorenu stanujočim podložnikom, naj se pod kaznijo šestih tolarjev vzdrži-

jo razmetavanja in raznašanja klobučevine, ki se nahaja nad valjalnico v grapi pod potjo. In v toliko naj bo tožniku zaradi plačila za sneg in zaradi njegove valjalnice prizaneseno z vzdrževanjem. V Podkorenu, 19. decembra 1738. Oskrbnik.

Besedilo je karseda kratko in v mnogočem tudi nejsano. Vidi se, da ne gre za nikakršen resen dokument, temveč zgolj za nekakšno zabeležbo razsodbe, javno razglašeno sredi Podkorena. O kakšni dajatvi za sneg gre, ter s kakšnim vzdrževanjem naj se prizanese tožniku Kavcu, ni mogoče izvedeti. Najverjetneje se zdi, da Valentin Kavc ni hotel sodelovati ali vsaj plačati sosedom čiščenje snega, saj je ukaz zapisan sredi zime. Sosedje so mu zategadelj ponagajali in zadevo je reševal oskrbnik na kraju samem. Neugleden kos papirja z načrčanim besedilom meri 15,8 × 10,2 cm, oskrbniku se ni zdelo vredno niti podpisati, kaj šele pritiskati pečat. Vse skupaj je bilo očitno zgolj enkratne vrednosti. Pomembnejši je dokument zaradi slovenskega zapisa Kavčevega rodbinskega imena. Za to vidim dve razlagi. Ker je šlo za javno razglasitev zapovedi in za nikakršen resen dokument, je morda oskrbnik prav zato uporabil edino živo in zakoreninjeno ime. Drugi vzrok je morda ta, da se je na dan ženitve Valentina Kavca priženil v neposredno bližino Primož Weber iz Rateč in je bilo potrebno pazljivejše razlikovanje med obema.

Valentin Kavc se je ženil štiri leta pred nastankom dokumenta, dne 3. februarja 1734. Njegova nevesta Marija Branc je bila hči tedaj že pokojnega Matina Branca iz sosednih Rateč. Oče in ded sta se pred njim ženila z domačinkama Korenkama in Valentin je bil prvi, ki je stopil po ženo malo dlje od doma. Že 3. maja istega leta se je mladima zakonca rodila hči Helena, 7. aprila 1736 je sledil sin Jurij, nato 8. junija 1738 Marija, 15. marca 1741 Jera, 2. junija 1744 Marjeta in 25. maja 1748 najmlajša Marjeta.

Stara starša Jurij in Uršula sta živela do 5. julija 1736 oziroma 19. decembra 1745, od otrok pa je že v drugem letu starosti 31. avgusta 1737 umrl sin in edini moški potomec Jurij. S tem je prešel Kavčev rod na ženska pleča, zadnji Kavc, 66-letni Valentin, pa je umrl v domači kajži št. 53 dne 14. septembra 1779.

KAVČEV GOSPODARSKI POLOŽAJ

Glavna hišna dejavnost, po kateri sta hiša in rodbina nekoč v preteklosti tudi dobili ime, je bilo tkalstvo. Kot nasploh pri vseh obrtéh, so tudi korenine tkalstva v nekdanjem načinu podeželskega gospodarstva. Obrti so se oprijemali predvsem revnejši podeželani: mali kmetje, bajtarji in gostači, prepletale pa so se s kmetovanjem. Ponekod se je z obrtjo ukvarja-

lo v vasi le po nekaj družin, kot v primeru Podkorena, v krajih z manjšimi kmečkimi posestvi pa so posamezne obrti zaposlovale skupine vasi ali večje območje.

Med najstarejše in napogostejše obrti sodi prav tkanje domačega platna, raševine in sukna. Predilstvo, tkalstvo in suknarstvo so bile pglavitne panoge domače obrti do 2. polovice 19. stoletja. Temeljne surovine za izdelovanje domačih tkanin so bile lan, konoplja in domača ovčja volna. Lan so godili na rosi ali v vodi, sušili v sušilnicah (pečnicah) in trli s trlicami. Konopljo so tolkli v stopah, predivo pa mikali na grebenih, ga povezovali v kodelje in predli na kolovratu. Platno in sukno so tkali na statvah, kar je bilo navadno moško delo. Iz ovčje volne so predli prejo, iz katere so tkali volnene tkanine, ki so jih gostili v sukno v valjalnici. Takó platno kot sukno so barvali z naravnimi barvili.

Tkalci iz Kavčevega rodu so bili ena takih revnejših podeželskih rodbin, ki si je postavila svoje domovanje v bajtarskem delu Podkorena. Kakšne dajatve je gospodar plačeval belopeški zemljiški gosposčini in kolikšni bi utegnili biti njegovi skupni prihodki, danes ni moč ugotoviti. Večinoma so kmetje plačevali tkalcu delo v naturi, ker sam ni premogel dovolj zemlje za preživetje družine.

Za gospodarsko stanje so posreden vir zlasti ohranjene listine iz hišnega arhiva. Nekaj o premoženjskem stanju nam namreč povedo štiri odpovedna pisma. Ko je dajal Tomaž Kavc v zakon prvo hčerko Magdaleno, ji je leta 1657 odštel 32 guldnov v obliki petnajstih srebrnih kron. Osem let pozneje je dobila druga hči Marija 37 guldnov v rajniših, vnukinja Marija leta 1700 vsoto 40 guldnov, pravnučinja Uršula pa leta 1719 le še 20 guldnov. Zamenarimo spremembe v realni vrednosti navedenih vsot in si na primeru kranjskogorskega župnijskega urbarja oglejmo, koliko so v posameznih letih plačevali podkorenski podložniki svojemu zemljiškemu gospodu, župniku v Kranjski gori. Ob posameznih pregledih sta za primerjavo navedeni dediščini dveh Kavčevih hčera.

Prve urbarialne in katastrske podatke imamo šele iz poznejših let. Imeni očeta Jurija in sina Valentina Kavca zasledimo v urbarialnem gradivu šele v podkorenskem cerkvenem urbarju za leto 1744. Popoln naslov cerkvene urbarja se glasi: »Urbar cerkve sv. Andreja je tukaj v Podkorenu z vsemi njegovimi činžninami, kapitalom in dohodki, ki so bili preneseni iz starega v novi urbar.« Število hišnih gospodarjev v urbarialnem popisu znaša 71, saj gre za celotno srenjo in ne le za prave župnikove podložnike. Kljub datiranju urbarja z letnico 1744 najdemo v njem starejše podatke in sicer že za leto 1730. Na strani 93 sta navedena Jurij in Valentin v zaporedju *Jury anietzo Vallantin Kauz*. Tedaj sta plačevala cerkvi

letno pet guldnov. Vpisi plačane dajatve cerkvi nato sledijo od leta 1744 do 1750. Po višini obveznosti je bil Kavc prav na repu v številu svojih sovaščanov.

Popolnejšo sliko gospodarstva daje končno nekaj let mlajši terezijanski kataster iz leta 1755. V napovedni tabeli belopeške gosposčine je Valentin Kavc med 60 podkorenskimi podložniki naveden ne 57. mestu, na podlagi izračuna premoženja pa ga po imovitosti uvrščamo na 46. mesto. Tabela še pove, da je od petih kultur, ki so jih gojili njegovi sovaščani – pšenica, rž, ječmen, oves in lan – posejal letno le 4 žitne bokale ječmena. Od živine je redil eno samo molzno kravo, za potrebe svojega gospodarstva pa je privlekel iz srenjskega gozda 10 sežnjev drv, hlod stavbnega lesa in nekaj plotnine.

V obsežnejši napovedni tabeli posameznih vasi najdemo Valentina Kavca pri Podkorenu pod tekočo številko 14. Njegova posest je označena kot kupna kajža, vulgo Stanje, pri hiši so se ukvarjali s tkanjem, obdelovali pa en sam kos polja, na katerem so lahko posejali pol mernika zimske rži. Posedovali so še travnik z donosom enega tovara sena ter uporabljali srenjski gozd.

O obveznostih korenskega tkalca do belopeške gosposčine priča najzgovorneje urbarski izvleček iz leta 1755, shranjen med rektificiranimi dominikalnimi akti katastra. Izvleček navaja v Podkorenu samo 40 podložnikov, med katerimi je Valentin Kavc kot imetnik bajte prav na zadnjem mestu. Dajatev je imel nasploh zelo malo, davka ni plačeval nobenega, novo uvedenih dajatev pa tudi ne. Gospodski je bil tako letno dolžan samo 5 goldinarjev in 14 3/4 krajcarja ter 2 goldinarja in 37 1/4 krajcarja kontribucije, skupaj 7 goldinarjev in 52 krajcarjev dajatev. Če k temu prištejemo še prej omenjenih 5 goldinarjev cerkvi sv. Andreja, so Kavčeve letne obveznosti do zemljiške in cerkvene gosposke znašale manj kot 13 goldinarjev. Seveda je plačeval podkorenski tkalec tudi nekaj male pravde, ki pa je v urbarju izrecno izpuščena.

Krpa zemlje okoli bajte in krava v hlevu še zdaleč nista mogli preživeti Kavčeve družine in osnovna hišna dejavnost, ki je slonela predvsem na gospodarjevih ramenih, je bilo tkanje. Poleg Kavcev je bilo med 62 korenskimi gospodarji, podložnimi gosposčini v Beli peči, še deset obrtnikov in drugih poklicev. Vas je imela drvarja, kolarja, sodarja, kovača, oglarja, dva tesarja, prekupevalca, mežnarja in mitničarja. Tkalca poleg Kavcev ni bilo nobenega.

Podobno je moralo biti gospodarsko stanje še v prvi polovici 19. stoletja, ko so pri hiši najbrž še vedno tkali. Franciscejski kataster iz leta 1826 ne navaja dejavnosti, s katerimi so se ukvarjali po korenskih domovih, zato pa prvi podrobno prikazuje tloris zemljišč. Kav-

Leta 1655

Krištof Hribar 5 Gld. 21 kr.
Primož Petraš 1 Gld. 24 kr.
Tomaž Pleš 1 Gld. 24 kr.
Gašpar Petraš 19 Gld. 42 kr.
Peter Petraš 1 Gld. 52 kr.
Jurij Petraš 25 Gld. 29 kr.

Leta 1657 dobi Magdalena 32 guldnov

Leta 1662

Krištof Hribar 13 Gld. 25 kr.
Primož Petraš 33 Gld. 52 kr.
Tomaž Pleš 2 Gld. 51 kr.
Gašpar Petraš 40 Gld. 0 kr.
Peter Petraš 2 Gld. 55 kr.
Jurij Petraš 26 Gld. 46 kr.

Leta 1665 dobi Marija 37 guldnov

čevina je na katastrski mapi upodobljena z dvema prav neznatnima poslopjema v lese- nem kajžarskem delu vasi. Njen gospodar je bil Martin Petraš, po domače Kavc, posestno stanje pa se je od terezijanske dobe spremenilo le toliko, da so bile namesto ene zdaj pri hiši tri travniške parcele in da je dobila kajža z delitvijo srenjskega gozda parcelo srednjega iglastega gozda. Poleg 13 kvadratnih sežnjev obsegajočega stavbišča je bilo tako pri hiši 0,49 orala travnikov, 5,77 orala travnika z drevjem in 0,94 orala gozda, skupno 7,21 orala zemlje. Že površen pogled v kataster odkri- va, ka so imeli Kavčevi kajžarski sosede vsi po vrsti več obdelovalnih površin.

Vprašanje, kdaj in kako je tkalstvo pri hiši zamrlo, že presega predmet pričujočega se- stavka. Nedvomno je šla tradicija iz roda v rod in so tkali vsaj še sredi 19. stoletja.

O KAVČEVEM RODBINSKEM IMENU

Tudi sam razvoj Kavčevega hišnega in rod- binskega imena v izgovorjavi in pisavi odkri- va nekaj posebnosti in zanimivosti. Ime se je vsekakor razvilo iz obrti, ki jo je rodovina opravljala, še preden jo prvič zasledimo v vi- rih. Med ljudstvom je bila sprva razširjena le slovenska oblika Tkalec, izpričana v več ina- čicah. Slovensko ime celo 17. in 18. stoletje do njegovega izumrtja navajajo tudi latinsko pisane župnijske matične knjige, za belopeško gosposčino pa so bili Kavci vse do leta 1738 le »ein Weber«. Dvotirnosti v pisavi pri cerkve- ni in posvetni gosposki lahko sledimo skozi vso obravnavano stoletno dobo. Motita jo le dve izjemi pri cerkvi, ko je priimek zapisan v nemški obliki.

V matičnih knjigah je različnih zapisov imena skoraj toliko, kolikor je vpisov Kavcev. V štiridesetih letih 17. stoletja beremo v krstni matici Hkaliz ali Hkalizc, kar se je moralo iz- govarjati kot Hkalic, vkolikor ne gre za poseg župnika nedomačina, v tedaj že zreducirano obliko Hkavc. Hkaliz beremo še leta 1656 v poročni matici, od šestdesetih let naprej pa največkrat Hkautz (5x), Kautz (4x) ter po en- krat Hauzh in Hkalz. Pri rodbini kranjskogor- skih Kavcev je podobno, le da še leta 1673 za- sledimo v mrliški matici daljšo obliko Hkaviz, ki tvori prehod med Hkalicem in Hkavcem oziroma Kavcem. Konec stoletja in v začetku 18. stoletja se prepletata samo še obe močno zreducirani obliki Hkautz in Hkautz. V dru- gem desetletju stoletja je dokončno zmagal za- pis Kautz, v treh primerih pa gre zapisovalec še dlje, tako da zasledimo v letu 1702 zapisa Hkautz in Kautschiz, v letih 1717 in 1737 obliko Kautziz, leta 1718 pa Tkautz. Oblika Kautziz je bližja latinskemu zapisu v sicer latin- sko pisanih župnijskih maticah, vsi ostali za- pisi s končnico -z pa so pisani po nemškem pravopisu.

Pri zemljiški gosposki pa je bil podkorenski tkalec vse 17. stoletje, vsaj kolikor mu lahko sledimo po listinah, le Weber. Tako so zapiso- vali njegovo rodbinsko ime ne le pri domačem gospostvu Bela peč, temveč tudi na koroškem Landškronu in pri župniku v Št. Štefanu v Ziljski dolini v prvi četrtini 18. stoletja. Zapis v sosedni deželi je seveda slonel na ustnem pričevanju Kavčevih hčera, omoženih na Ko- roškem, pa tudi na pričevanju prisotnih očev- tov. Potemtakem je bila Kavcem znana tudi nemška oblika Weber. Uporabljali so je tam, kjer se je v večji meri govorilo, pisalo pa iz- ključno nemško. Tako kot slovensko poime- novanje Hkalic, Hkavec, Hkavc in Kavc so označbo Weber povezovali z natančno dolo- čeno dejavnostjo – tkalstvom.

Domačemu duhovniku se je nemška, očitno prav tako živa in bolj uradna oznaka Weber zapisala pri osebah iz Kavčeve rodbine le dva- krat. Prvič leta 1664 ob poroki Matije Kavca, drugič pa 1694. pri krstu njegovega vnuka Luke. Sicer pa najdemo v poročni in pozneje v vseh treh maticah še enega Webra, ki pa je bil izključno in samo Weber. Gre za Urbana Webra, sina nekega Jurija Webra, ki se je leta 1689 priženil iz župnije Ukve v Kanalski do- lini v kranjske Rateče. Tam je nato zasnoval nov rod in njegov sin Primož se je na dan že- nitve Valentina Kavca leta 1734 priženil v Kavčevo neposredno sosesčino k vdovi Mariji Resman. Preko njegovega sina Pavla se je nato razširil rod današnjih korenskih Vebrov, ki s Kavci nimajo ničesar skupnega.

V 18. stoletju torej ne pri cerkveni ne pri posvetni belopeški gosposki Kavčevega imena ne nemčijo več v Weber. Prvič zapiše belope- ški oskrbnik ime Kautz v napol uradni zapove- di Korencem s konca leta 1738, terezijanski kataster pa prav tako pozna samo Valentina Kauza, ki je »ein Weber« samo še po poklicu.

Kavčevo rodbinsko ime je tako prehodilo dolgo pot od zgolj poklicnega poimenovanja preko hišnega imena do priimka, med njimi pa ni moč potegniti prave ločnice. Imena za poklic, hišo in rodbino so se dolgo prepletala in vzbujala najbolj živo predstavo njihovega izvora, tako da je bilo Kavca prav lahko nem- čiti v Webra glede na katerokoli omenjenih treh označb. Moderna vokalna redukcija je še sredi 17. stoletja živo izgovorjavo Hkalic do konca stoletja preko Hkalca in Hkavca zredu- cirala na Kavca iz 18. stoletja, v treh zapored- nih rodovih pri Matevžu (1702), Juriju (1702, 1717) in Valentinu (1737) pa beležimo tudi že značilno oznako za sina – Hkalčič ali Kalčič. Če se je sprva zdelo, da je dalo vztrajno ne- mčenje v Webra sčasoma današnje korenske Vebre, je odkritje priseljenega ukviško- rateškega Webra prejšnjo domnevo povsem ovrglo. Listinski Webri so bili vselej stara podkorenska rodovina izumrlih Kavcev.

ZAKLJUČEK

Šest podatkovno skopih, po ustaljenih obrazcih sestavljenih listin, ne bi moglo povedati mnogo o ljudeh, ki jih opisujejo in ki so jim nekoč služile. Pomembnejše so morda za diplomatiko, dopolnjene z drugimi razpoložljivimi viri pa živo pripovedujejo utrinke iz življenja neke rodbine in krajev. Razkrivajo jezikovno dvotirnost zapisovanja rodbinskega imena, premoženjske razmere in navade pri dedovanju v tem delu slovenske dežele. Nekaj povedo tudi o razmerju podložnik – zemljiški gospod, pa o težavah, s kakršnimi se je mogel srečati edini vaški tkalec. Potrjujejo izpričane žive stike med življema kranjske Gornjesavske doline in koroških krajev onstran Karavank, po drugi strani pa omogočajo sklepanja o načinu življenja socialno šibkejšega dela vasi. Iz nemalokrat odvečnega baročnega leporečja smo iz njih vedarle uspeli izvleči nekaj utrinkov iz življenja Dolincev v času pred 350 do 250 leti.

OPOMBE

Na tem mestu se toplo zahvaljujem višji arhivski svetnici Emi Umek za pomoč pri branju nečitljivih in slabo razumljivih delov listin.

LITERATURA – Blaznik Pavle, Freisinška županija Dovje, ZČ 9, 1955; Novak Anka, Kranjska gora z okolico, Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, Zbirka vodnikov, 143, Ljubljana 1988; Smole Majda, Graščine na nekdanjem Kranjskem, Ljubljana 1982; Volc Josip, Podkoren, Črtice iz preteklosti vasi in gorenjske doline, Ljubljana 1938 – Slovensko ljudsko izročilo, Ljubljana 1980; Kumer Zmaga, Od Dolan do Šmohorja, Naši kraji,

Celje 1981; Vilfan Sergij, Pravna zgodovina Slovencev, Ljubljana 1961.

VIRI – 1. Hišni arhiv pri Načelniku, Alojz Kramar, Podkoren 64, Kranjska gora; kopije v: ASRS, fond Alojza Kramarja. — 2. NŠALJ, Župnija Kranjska gora: Registrum ad libros baptizmales parochiae B.M.V. Assumpt. in Cronau (1721–1784); RMK 1721–1757; PMK 1638–1721; PMK 1721–1755; PMK 1755–1784; MMK 1641–1714; MMK 1714–1729; MMK 1729–1754; MMK 1754–1784; Urbar 1642–1663 (Vrbarium ecle Parochialis Bssme Virgs. Mariae in Cronau, atq eiusdem Eclae Filialium Ectarus. Anno Virginei partus 1642 Mense Ianuario; Vrbarium Cronauense Parochialis Ecla Bssmae Virgs. Mrae in Coelos Assumptae in Cronau 1655; Inventarium et Vrbarium Parochial. Crainau 1655; Extractus Vrbarij B.M.V. Cronaus 1655; Confraternitatis B.M.V. in Cronauio Camereries Seu Syndions de a 1663; Inventarium Sacristis B.M.V. in Crainau 1670; Extractus Vrbarij S: Andreae Apti in Wurzen Filialis 1662); Urbar 1701–1742 (Urbarium Infraternitatis Beatissimae Mariae Virginis Sub Titulo in Coelos Assumptae in Parochiae Cronaensis); Urbar in inventar 1685–1746 (Inventarius et Urbarium B.M.V. in Cronau 1685–1746); Urbar Podkoren 1744 (Vrbarium der Kirchen St. Andreae Alda an der Wurzen uber alle deroselben Zinsungen wie Auch Capitall und Interessien welche Aus dem Alten In dis Neÿe Vrbarium Übertragen worden (ist)). — 3. ASRS, Župnija Kranjska gora: RMK 1642–1660; RMK 1660–1696; RMK 1698–1721. — 4. ASRS, Gr. A. Bela peč, 1 k. + 2 f. 5) ASRS, Terezijanski kataster: Bela peč NRO 307, Fassions-Tabbella Bey der herrschafft Weissenfels, No. 21; Rektificirani dom. akti, No. 11, 20, 25, 26. — 5. ASRS, Franciscejski kataster za Kranjsko, K.o. Podkoren, L 340: Protocoll der Bau-Parzellen der Gemeinde Wurzen; Grundparzellen-Protocoll der Gemeinde Wurzen; katastrska mapa.

URARSTVO NA SLOVENSKEM ŠTAJERSKEM

VESNA BUČIČ

Izdelovanje ur je izrazito meščanska panoga uporabne umetnosti in na Slovenskem tej plemeniti, cenjeni in predvsem funkcionalni stroki, ki v zgodovini umetne obrti zavzema posebno mesto, lahko sledimo prek pisanih virov od 16. stoletja dalje. Najstarejša poročila izvirajo iz Ljubljane¹, eno stoletje pozneje pa že razpolagamo s prvimi podatki o urarjih na slovenskem Štajerskem, ki jih bomo skušali predstaviti po kronološki razvrstitvi v posameznih krajih.

Ohranjene hišne in žepne ure s signaturami mariborskih, celjskih in ptujskih delavnic zgovorno pričajo, da so se urarski mojstri na

slovenskem Štajerskem ukvarjali tudi z zahtevnejšimi naročili in da njihovi izdelki, oblikovno in po kvaliteti izdelave, prav nič ne zaostajajo za sosednimi graškimi in dunajskimi urami, izdelanimi predvsem za premožnejši sloj meščanov.

Proučevanje cerkvenih in mestnih arhivov bo zagotovo osvetlilo tudi ta pomembni del njihove dejavnosti, s tem bo pa tudi bolj pojasnjena diferenciacija urarjev na izdelovalce velikih in malih mehanizmov. Urarji so se namreč, po vzorcu obrtnih združenj iz nemških dežel, delili na *Großuhrmacher* in na *Kleinhuhrmacher*. Ta diferenciacija ni pomenila, da